

ГДЕ ЈЕ У БЕОГРАДУ ЗАСЕДАВАО ПРАВИТЕЛСТВУЈУЋИ СОВЈЕТ СЕРБСКИ?

Правителствуюћи совѣт¹ сербски и — гласио је натпис који је заокружавао два српска грба под чијим су крунама крст са четири оцила и свињска глава са забоденом стрелом. Грбови су спојени један за други и између њих расте крин, док више круна сунце спушта своје луче.¹ Још више је крст, а под грбовима „1804“ — година Првог српског устанка. То је био изглед печата средишне земаљске власти, тек ослобођене Србије.

„Совјет“ — како су у народу најчешће звали ово тело, по његовом оснивању у Борку, селу Београдске нахије, у кући кнеза Симе Марковића, сместио се у другој половини августа 1805 год. у забачени манастир Рудничке нахије Вољавчу, а кратко времена затим пребачен је у питомији крај Ваљевске нахије, у манастир Боговађу, јер још није била ослобођена ниједна варош у којој би Совјет, или како су га и друкчије звали Синод или Скупштина, могао слободно да заседава и ради. Но, још исте године, чим се Карађорђе докопао Смедерева и Совјет се тамо премести крајем новембра.

Почетком 1807 год. Карађорђе се настани у Београду, већ заузетој вароши

која је у то време очишћена од Турака. У њему, 8 децембра 1807 год., Скупштина одлучи да Србија и даље остане подељена у дванаест нахија, са дванаест совјетника, да се Совјет прозове Сенат и исти премести из Смедерева у Београд. Ту је до краја и остао.

Иако данас имамо прилично јасну слику времена Првог устанка и његове врховне управе, благодарећи писаним подацима, мемоарима и актима из тога доба или нешто касније, мало је речи казано о самим зградама и просторијама у којима је Совјет заседавао. Изузетак чине описи манастира Вољавче и Боговађе, из којих можемо нешто одређеније сазнати, благодарећи на првом месту верним и живим тумачењима Проте Матије.² То су у исто време и једини конаци у којима се Совјет бавио а који, иако измењени, и данас одолевавају времену. На тај начин, човек је у стању и реално себи да претстави оне описе које су нам пружили разни писци, имајући и данас пред очима сличну слику, посматрајући садашњу целину са релативно сачуваним карактером зграда — својственим и за Смедерево и Београд.

Све су зграде, то можемо поуздано рећи, биле веома скромне, што, уосталом, није ни чудо, имајући у виду прилике које су у Србији владале за вре-

¹ Вук Стеф. Караџић, Правителствуюћи Совјет Сербски за времена Кара-Ђорђејева или отимање ондашњијех великаша око власти, у Бечу 1860, Сакупљени историски и етнографски списи Вука Стеф. Караџића, књ. I, Бгд. 1898, 62.

² Прота Матија Ненадовић, Мемоари, С. К. Задруга 9, Бгд. 1893.

ме Првог устанка. Ни једна од њих није била специјално грађена за Совјет, нити пак за другу какву српску управну установу, па вероватно ни турску, што бисмо савременим језиком назвали — монументалну, или уопште јавну зграду која има канцелариски карактер. То су махом станбене собе или куће, било да су приватне, сеоске или градске, које су Срби или Турци градили за своје потребе или, у најбољем случају, поједина одељења манастирских конака. Архитектура ових зграда врло је једноставна и примитивна — уколико се овде уопште може и говорити о некаквој архитектури. Бондрук и ћерпич чине главну грађу зидовима горњег боја, док су зидови подрума или приземља које је често делимично укопано, услед пада терена, већином дебљи и јачи — зидани од ломљена или притесана камена. Негде постоји и трем чији ритам дрвених стубаца који подупиру нешто истурени кров прекривен ћерамидом, донекле освежава зграду.

Говорећи о Правителствујушчем Совјету Сербском за времена Кара-Ђорђева и отимању ондашњих великаша око власти, Вук описује да је „у Београду совјет имао за себе велику кућу, и у првome кату у највећој соби скупљали су се совјетници и секретари ради вијећања и пресуђивања, а у мањијем собама су писали писари; пред вратима свагда је стајао један момак с пиштољима и с ножем за појасом, који се звао каваз, те је јављао кад би ко дошао и рад би унутра ући, и ако би онај који хоће унутра имао уза се оружје, казао би му да га иза паса извади и остави пред вратима (ово су и саме војводе морале чинити).“³

Руски изасланик Брантиш Каменски, који је био у Београду јуна 1808 год., нешто друкчије описује зграду Народног совјета. По његовим речима „Српски совјет заседава у малој каме-

ној кући, која је у дворишту... Одељење у коме су седели „совјетници“... више је личило на подрум по својој влази, неуредности и по каменим сводовима.“ Он је са великом радозналешћу посматрао совјетнике „од главе до пете“ и о њима није дао баш најлепшу слику: „Било је пет људи у соби. Четворица су седела у реду на једној страни, а пети, који је био претседник Совјета, заузимао је место према њима. Сви су се они а нарочито господин претседник, одликовали суровим изгледом лица, и били су у нечистој ношњи. Насред собе је био мали сто. Немој мислити, драги друже“, пише даље Каменски у овим својим писмима објављеним у Москви 1810 год., „да су за њим седела господа „совјетници“. Не! Два Грка, који врше дужност писара (нећу рећи због неписмености „господе“ совјетника, бојећи се да се не наљуте на ову истину) седела су са особитом гордошћу за овим столом и претурала по хартијама.“⁴

Да ли се све ово односи на једну исту кућу, која је Вуку изгледала према нашим приликама велика а Русу Каменском мала, којој је, можда, само приземље или подрум био од камена, са сводовима или су то две различите зграде — нисмо у стању тачно да одговоримо. На основу познате литературе коју смо до сада могли прикупити, може се узети као тачно то, да Совјет за време свог заседања у Београду, није од почетка до краја био у једној истој згради.

Тако, Тодор Ст. Виловски⁵ 1911 год. располаже подацима које је прихватио и Михаило Петровић⁶, описујући Београд тога времена, на основу којих је Совјет по свом доласку у Београд 1807

³ Димитрије Николајевић, Брантиш Каменски, у Београду 1808 године, *Стари Београд из путописа и мемоара*, Бгд. 1951, 14.

⁴ Тодор Стефановић-Виловски, *Метаморфоза Београда*, Бгд. 1911, 49.

⁵ Михаило С. Петровић, *Београд пре сто година*, Бгд. 1930, 32.

⁶ Вук Стеф. Караџић, *Op. cit.*, 67.

год. држао своја заседања у Делиском конаку. То је било код Делиске чесме и доцније лутеранске цркве, на месту где се данас налазе Академија Наука и Спасићева задужбина, на угловима улица Кнез Михаилове, Буре Јакшића и Вука Караџића. У својим Путовањима по новој Србији 1878/80, Сретен Поповић помиње ово место: — „По Евгенијевом плану има изгледа да је на том крају било неких зданија, као што и ми запамтисмо оно старо, што се данас каже, масивно здање, које је било „Делиски конак“.⁷ Помиње се још једна зграда за коју Константин Ненадовић пише у Бечу 1844 год., на основу података које је прикупио о Карађорђу и његовом времену, да се „пресели Совјет у Београд у Дахије Аганлије Двор, у ком је до пропасти 1813 год. заостао.“⁸

Овај навод, међутим, не можемо у потпуности примити као тачан, јер су нам познате и друге зграде у којима је Совјет заседавао.

У Кнежевини Србији Милан Милићевић описује Београд и на једном месту даје извесне податке из којих се

види да је недалеко од Чукур-чесме (која се налази у данашњој Добрачиној улици, испод Господар Јевремове) — „где је нестало старе турске вароши, и улице су нове пресечене — била кућа у којој је становао „Совет“ за времена Карађорђева.“⁹ —

И заиста, у истом крају а нешто западније и узбрдно, на неколико стотина метара од Чукур-чесме, постојала је још седамдесетих година кућа у којој је заседавао Совјет. У њу се, улето 1809 год., преселио и Доситеј Обрадовић, и сам у то време члан Совјета. Андра Гавриловић располаже подацима на основу којих се зна да је Доситеј у овој згради добио две собице у којима је живео све до своје смрти 1811 год.¹⁰ Говорећи о знаменитим људима српског народа, Милићевић даје тачно место зграде у којој је умро Доситеј. Она је на Великој пијаци, „на другом рогљу, спроћу велике полиције и зове се Текија“.¹¹

По наредби Српског ученог друштва, израђени су 1865 год. план и нацрт, а идуће године је и фотографисана „кућа на великој пијаци, у којој је негда

Сл. 1 — Карађорђе, рад француског сликара и гравера Робера, из 1808 г. у Београду, објављен у Москви 1810 г.

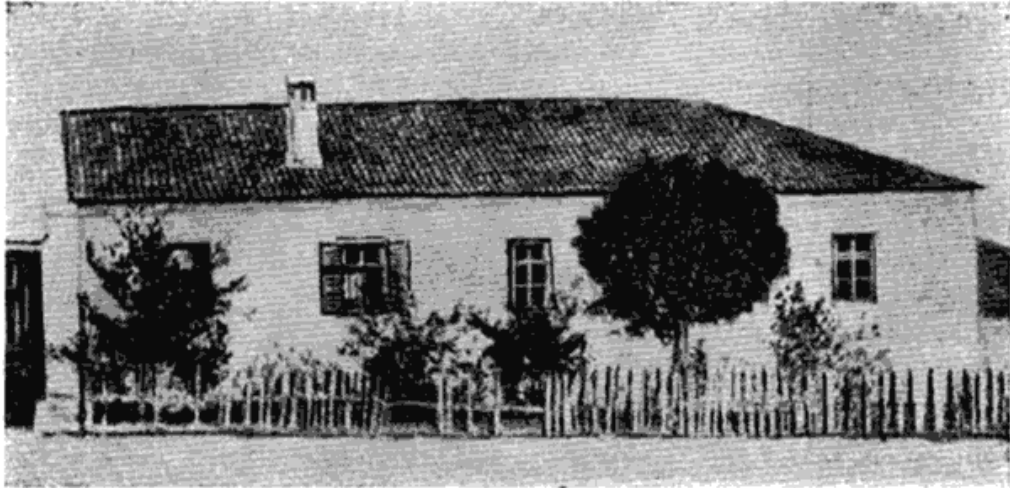
⁷ Сретен Л. Поповић, *Путовање по новој Србији (1878—1880)*. С. К. Задруга, Бгд. 1950, 157.

⁸ Константин К. Ненадовић, *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа*, Споменница, књ. I, Беч 1884, 113.

⁹ М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Држ. Штамп., Бгд. 1876, 41.

¹⁰ Анд. Гавриловић, *Доситеј Обрадовић*, Задужб. И. М. Коларца 95, Бгд. 1900, 49.

¹¹ М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српском народу*, Бгд. 1888, 458.

Сл. 2 и 3 — Текија, зграда Правитељствујушчег Совјета Сербског у Београду, на основу планова инж. Чуковића и фотографије Гантенбајна, снимљене 1865/6 године, (објавио Georg Rapall Noyes, Универзитет у Калифорнији 1953 године)

СПРАТ

~17.5 ~6.2

ПОДРУМ-ПРИЗЕМЉЕ

ТУЛБЕ

живио, учио и умро славни Србин Доситеј Обрадовић, и у којој је био кроз неко време под Карађорђем и совјет србски, па је после била турска текија, јер се вели, може при регулирању вароши та кућа разрушити“ — како је то у Гласнику Друштва забележено 1866 и 67 год.¹² На основу ових докумената које чува Градски музеј у Београду, у стању смо тачно да опишемо ову историску зграду, која је у исто време везана и за Доситеја Обрадовића и за Правителствујушчи Совјет.

Андрија Чуковић, „варошки инжир“,¹³ дао је, како он то бележи, „План о сниманом положају и простору плаца који се налази у Београду на ћошку главне (велике) пијаци, и од ове Дорћолу и видин-капији водеће улице, са означањем на њему постојећи зграда и њиови простори и висине“. Цео плац,

¹² Гласник Српског ученог Друштва, књ. III, св. XX, Бгд. 1866: „Бр. 95. Секретар јавља, да је фотограф Гантенбајн по наредби друштва фотографисао кућу, у којој је седио и умро Доситеј Обрадовић, и у којој је био совјет србски, па се рачуном подноси 6 комада фотографисани слика те куће; — на које би решено да се рачун (од 120 гроша чарш.) исплати, а слике да се чувају у архиви друштва.“ стр. 432.

„Бр. 98. Господин председник предлаже, да се фотографише кућа на великој пијаци, у којој је негда живио, учио и умро славни Србин Доситеј Обрадовић, и у којој је био кроз неко време под Карађорђем и совјет србски, па је после била турска текија, јер се, вели, може при регулирању вароши та кућа разрушити; на које би решено, да се о том постара секретар и да одбор у своје време о овој ствари извести. стр. 432.

„2. Набављен је за друштвену архиву потпун план и нацрт куће, у којој је живео и умро славни Србин Доситеј Обрадовић, а у којој је кроз неко време био и српски савет; план тај израдио је правителствени инжир г. С. Вуковић; а осим тога набављена је и фотографисана слика исте куће.“ књ. IV, св. XXI, Бгд. 1867, стр. 380.

¹³ На оригиналном плану — бр. инв. Гр. музеј (878) 988 — чита се потпис: Андрија Чуковић, варошки инжирњер“, међутим у поменутом Гласнику стоји: „правителствени инжир г. С. Вуковић“!

који је на углу данашњих улица Браће Југовића и Вишњићеве а према Универзитетском парку, захвата простор од 466 квадратних фати. На самом углу је шестоугаоно камено тулбе с кубетом. Ово Шеих-Мустафино тулбе из 1783 год. и данас постоји. Из плана видимо и то, да је споља тулбе било заклоњено високим зидом. Са његове доње стране надовезивале су се две мање зграде а са горње, према Великој пијаци, велика засведена капија с неком врстом тимпанона више отвора и у њеном продужењу подужа зграда у којој је Совјет заседавао. Зграда са улице није имала врата, већ се у њу улазило из дворишта, у коме је било још неких помоћних зграда а по целом дворишту растурени турски гробови. По свој прилици су све ове зграде и припадале тулбету и гробљу око њега, што објашњава и назив Текија — како су и саму зграду Совјета називали. Са улице је то била приземна зграда с пет прозора, једноставне архитектуре, бело окречена, без настрешнице, с једним малим и скромним венцем који је при врху завршавао зид и одвајао га од крова блажег нагиба, прекривена ћерамидом, из кога избија димњак. Уз зграду, а непосредно поред капије, постојало је једно посебно одељење које је имало посебни нижи кров и посебни улаз из дворишта. На фотографији коју је снимио фотограф Гантенбајн 1866 год. види се да је испред зграде била баштица са нешто дрвећа, шибља и цвећа, ограда ниском тарабом. Из дворишта је то била двобојна зграда, како је сам Чуковић означава. Уствари, због пада терена, горњи бој је са улице — приземље са својих пет прозора. Доњи бој је из дворишта нека врста полу приземља — полу сутерена који са улице нема прозора, изузев дограђеног нижег дела, са подом који је на некој средњој висини.

Можда нам сада изгледају разумљивија она неслагања у описима које смо раније навели. Није ни чудо што је

доњи бој, делимично укопан, на Каменског деловао као подрум. Долазећи у Совјет, он је морао прво ући у двориште а затим из дворишта у зграду. Због тога му је зграда и давала утисак да је дворишна, иако је уствари са улице. Уколико се све ово односи на једну исту зграду — Текију, што сада пре можемо веровати, и Вуков би опис одговарао овој кући, у чијој су се највећој соби, на првом кату, скупљали „совјетници и секретари ради вијећања и пресуђивања“.

У зграду Текије, коју описујемо на овоме месту а чија је основа (не рачунајући дограђену просторију) велика око 17,5 са 8 метара, улази се преко трема или ходника (како је то у плану назначено) спојеног са претсобљем које води у једно веће и друго мање одељење. Унутрашњим степеништем пење се на горњи бој и из претсобља, на сличан начин, улази у једну већу и две мање просторије. То су вероватно оне две собе које је Доситеј користио као свој стан. У плану су назначене и неке оцаклије а спољни зидови, првенствено они са улице, дебљи су — у доњој основи по свој прилици од камена, као што то и Каменски описује. Унутрашњи преградни зидови и они спољни из дворишта танки су и вероватно од бондрука. То је све што смо у стању да кажемо о Текији у којој је заседавао Правителствујушчи Совјет у Београду, захваљујући на првом месту благовременој интервенцији Српског ученог друштва, учињеној 1865/6 год., када су варошки инженир Чуковић и фотограф Гантенбајн снимили ову зграду.¹⁴

У рубрици Београдских вести од 3 маја 1866 год., Србске новине бележе да се „јуче пре подне изродио пожар у

правителственој кући на великој пијаци званој „Турски Ан“.¹⁵ Из исте вести сазнајемо и то, да се у то доба становало у згради, да је она имала дућан, и да је подрум коришћен за неку врсту магацина. Овај турски ан овом приликом није изгорео јер се пожар локализовао углавном на подрум али је изгледа већ после неколико година био срушен, о чему немамо тачних података, већ закључујемо по томе, што о овој згради Милићевић 1876 год. говори у прошлом времену, као што је то раније и цитирано.

Из свега овога видимо да, чак и у Београду, када се Совјет био развио у једно управно тело — у свакој случају највеће у тадашњој Србији — његова зграда је остала скромних размера. То потврђује и Баталака, приказујући у слове под којима су попечитељи делали 1811 год.: „Сочињавајући овај Совет, (они) нису имали сваки по својој струци особене канцеларије и засједанија. Они су сви, свакад, једно опште заседаније имали, и у овоме је сваки, по својој струци, кад је што који имао, општем заседанију на расуђење, и коначно решеније предлагао.“¹⁶

¹⁵ Србске новине, бр. 25, год. XXXII, Бгд. 3 маја 1866, Београдске вести: „Јуче пре подне изродио се пожар у правителственој кући на великој пијаци званој „Турски Ан“. Из подрума, који је под целом кућом, ватра је избила на врата и прозоре с јаким димом, тако да се није могло улазити унутра да се гаси. Власт је била принуђена прозоре, врата и сваку најмању одушку одмах запушити земљом и блатом. Обитељи у кући и дућану спасли су своје ствари. У подруму је смештена већа количина шпиритуса, терпентина, ракије, вина, дрва истругани и друга дрвенарија. Полиција истражује узрок како се овај пожар догодио. Да је ватра избила на поље и да је продрла горе у кућу, дошла би у опасност и велика школа и околне зграде, како је ветар дувао. Полиција је како чујемо данас пред ноћ покушала да отвори подрум, а како је тамо незнамо казати.“ (Стр. 104), На свест скренула ми је пажњу кустос Олга Батаљевић, на чему јој и овим путем захваљујем.

¹⁶ Лазар Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, Изд. Баталакиног фонда, Бгд. 1898, књ. II, 868.

¹⁴ На ове снимке које је објавио George Rapall Noyes, *The life and adventures of Dimitrije Obradović*, University of California Press, Volume XXXIX, Berkeley and Los Angeles, 1953, 56, 146, чију копију публикујемо, скренули су ми пажњу професори д-р Павле Стефановић и д-р Душан Поповић, на чему им и овим путем захваљујем.

Необавештени, многи сматрају да је постојећа приземна зграда у Горњем Граду, према улазној капији која води Сахат-кули, зграда у којој је заседавао Правителствујући Совјет. Међутим, на основу описа савременика и доцнијих историчара, не бисмо могли ово мишљење примити као тачно. Зграда јесте из тога времена, али је њу Карађорђе користио у војне сврхе а не цивилне. Концем 1807 год. варош Београд постала је главно место у целој Србији. Ту су држане и скупштине а и сам Вожд је седео некад ту по неколико недеља. С тим у вези помињу се и

бро познате литературе коју су обрадили писци онога времена и доцнији стручњаци Устаничког доба. И поред тога сматрали смо за потребно да са своје тачке гледишта осветлимо материјал који нам може нешто рећи и пружити јаснију слику зграда у којима је заседавао Совјет, као и прилика које су у њима владале јер, данас, 150 година после Првог српског устанка, не постоји ни Текија, нити друга која зграда у којој се Совјет бавио у Београду. Нису остале ни зграде у Смедереву и Борку. Сачувана су једино два манастирска конака — један у Вољавчи и

Сл. 4 — Печат Правителствујућег Совјета Србског

Алајбегови двори на Дорћолу.¹⁷ 1810 год. одржана је и скупштина у Карађорђевој кући. Једна од највећих муслиманских грађанских кућа затечених у Београду одабрана је 1808 год. као најпогоднија за Велику школу, коју је Доситеј тада основао. Као што нам је познато, зграда је и данас сачувана и рестаурисана и налази се у близини Текије — испод некадашње Велике пијаце, код данашње Јованове пијаце и Господар Јевремове улице (Доситејев и Вуков музеј).

*

Већина података и навода које смо овде изнели, потичу, углавном, из до-

¹⁷ Тодор Стефановић-Виловски, *op. cit.* 49.

други у Боговађи — али ни њихов изглед није више онај који су пред собом имали Совјетници 1805 год.

Од времена Првог српског устанка протекао је свега један и по век, а прилике у којима се Србија тада налазила биле су далеко теже него што би изискивало то раздобље. Ако бисмо прилике, о којима је овде било говора, упоредили са приликама у осталом свету тога доба, оне би нас одвеле још за који век уназад. Оне нису дозвољавале да се било који објект сачува од разарања, која су у то доба била тако честа а при томе и толико сурова — с једне стране, и од доцнијих инжењерских потеза — с друге стране, који су често, у намери да створе што боље, уништавали и много веће вредности.

На крају, можемо једно подвући. Ни једна од зграда, о којима је овде било речи, није била подизана за потребе Совјета, нити какву другу управну или јавну зграду уопште. То су биле обичне и скромне куће, слабије израде, које су наши а можда и турски безимени народни неимари без нарочитих архитектонских претензија, градили за становање Срба или Турака, који су у то време живели у Србији — на селу, у манастиру или у вароши — не слутећи да ће, исте, после кратког времена, послужити највишим потребама тадашње наше државне управе.

Прилике под којима се наш народ ослобађао ропства биле су мучне, па није ни чудо што су и зграде, под којима су се крововима наши устаници сакупљали и руководили земљом, биле скромне и примитивне. Карађорђе је ратовао. Он није имао времена да мисли на изградњу. Али, наш је човек успео да за свега стопедесет година прокрчи себи пут од те примитивности до данашње његове савремености. Његова снага и улога утолико су веће и значајније.

Фебруара 1954 г. у Београду

OU AVAIT SIÉGÉ À BEOGRAD LE „PRAVITELSTVUJUŠČI SOVJET SERBSKI“ (CONSEIL ADMINISTRATIF SERBE)

D. ST. PAVLOVIĆ

Le »Pravitelstvujušči Sovjet Serbski« (autorité centrale du pays et de la région de Beograd, qui venait d'être libéré, au cours de la première insurrection serbe) siégeait dès sa formation, en automne 1805, au village de Borak, dans les monastères de Voljavča et de Bogovadja, puis dans la citadelle et la ville de Smederevo.

Beograd ayant été libéré des Turcs, l'Assemblée Nationale décida, vers la fin de 1807, d'y transférer le »Sovjet« qui devait y résider jusqu'à la chute en 1813. D'après les données historiques et la littérature de l'époque nous savons qu'il n'y avait que des bâtiments modestes pour la plupart et des constructions précaires, provenant du temps des Turcs, construits par des particuliers, Serbes ou Turcs, pour leur usage personnel. Les conditions de travail des conseillers, d'après Prota Matija Nenadović, Dimitrije Nikolajević-Brantiš Kamenski, Vuk Ste-

fanović Karadžić, Lazar Arsenijević-Batalaka, Milan Dj. Milićević et autres — y étaient évidemment très dures.

On cite plusieurs bâtiments à Beograd comme anciens sièges du »Sovjet«: le »Delski konak«, maison des chevaliers, — le »dvor du Dahija Aganalija« — palais du seigneur turc Aganalija, et, à proximité du Grand marché, près de l'actuel parc de l'Université, la »Tekija« — maison de repos turque — où Dositej Obradović passa les dernières années de sa vie.

Grâce à l'action de »Srpsko učeno društvo« — Société savante serbe, qui, au cours des années 1865 et 1866, fit prendre des croquis et des vues de la »Tekija« par l'ingénieur Čuković et le photographe Gantenbein, nous connaissons l'aspect de ce bâtiment (Archives du Musée de la ville de Beograd) car aucune de ces constructions, soit à Beograd soit à Smederevo, ou à Borak, n'a été conservée jusqu'à nos jours.

Illustrations dans le texte:

Fig. — La gravure la plus ancienne représentant Karadjordje, oeuvre de Robert, 1808

Fig. 2 — Le bâtiment qui abritait le Conseil Administratif de Serbie. Aspect extérieur

et plans du rez-de-chaussée et de l'étage

Fig. 4 — Le sceau du Conseil Administratif de Serbie